

Poetry in Arabs: Cultural Characteristics and Financial Supporters of the Ancient Literary Genre

Ferruh Kahraman^{1,a,*}

¹Department of Basic Islām Sciences, Faculty of Divinity, Dokuz Eylül University, İzmir, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History:

Received: 03-01-2023

Accepted: 24-05-2023

Published: 15-06-2023

Pub Date Season: June

Plagiarism:

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright:

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

ABSTRACT

The subject of this study is Poetry in Arabs: Cultural Characteristics and Financial Supporters of the Ancient Literary Genre. The problem of this study is to evaluate poetry from the perspective of culture in Arabs and to question aesthetic, symbolic and semantic dimension of poetry. In this article, not only Arabic poetry is evaluated in terms of culture; the cultural dynamics that enable the development of poetry are also emphasized. There have been great developments in social studies in the modern period. New sciences such as sociology, anthropology, archaeology and cultural history were formed. Among these sciences, sociology primarily focused on Western societies, while anthropology investigated non-Western societies. Archaeology and anthropology have studied human diversity in ancient societies and peoples. As a result of these studies, a lot of data has been collected about the cultures of existing and ancient societies; the history of humanity has been tried to be understood and its future has been tried to be predicted. However, while the poetry of the Arabs, which is one of the ancient societies, is known by everyone and the Arabs are an advanced society in poetry, the cultural aspect of poetry has not been adequately evaluated. Recent studies in this field are a repetition of the past as a method. These studies are certainly important, but as in the past, Arabic poetry is discussed in the context of history, content, form, subject and poets with the beginning date of poetry and the fairs where poetry was performed are emphasized. However, it is time to consider Arabic poetry around the cultural corpus, which is considered important today, with the dynamics of culture and cultural perspective. Therefore, in this study, ancient Arabic poetry has been evaluated in terms of culture. In this study, document analysis, one of the qualitative method techniques, was used. Art takes its inspiration from everyday life and contains many elements of it. Art works also contain religious, social, economic, geographical and ceremonial elements. In art, sometimes aesthetics came to the fore, and sometimes functionality does. Throughout history, art has preserved its functional characteristics as well as its aesthetic value. Another feature of art is that it is created collectively and socially. Even if art is produced purely aesthetically, it never loses its collective and social aspect. Because the work of art is intertwined with technology and social values and is the result of many human efforts from production to consumption. The art and the artist have existed and developed throughout history with the support of those who have political and economic power. Considering the poetry of Jahili, its handling together with the fairs indicates its economic aspect; the support of poetry by Kinda, Ghassan and Himyar states also indicates its political aspect. In addition to these, it was seen that some rich merchants and clergy supported the arts. Although the size and form of support for the artist has changed throughout history, the supporter has never changed. Although the artist is a person who seeks freedom in terms of content and form, he has never reached the independence he seeks because he is surrounded by many tools during the art production process. The freedom of the artist occurs when they have economic power. But does every artist have this economic independence? If so, how much do they have? Even if an artist is economically independent, they must either be dependent on the state and big corporations or be part of popular culture. While art's collective, functional, political and economic aspects point to its general and universal characteristics, it also has local and some special aspects. The social structure, religion, history, culture, geography and language features indicate the local characteristics of the poetry in the formation of Arabic poetry. Because while art of theater developed in Ancient Greece, the above-mentioned features must be considered in the development of poetry in Arabs. During the Jahili period, some of the Arabs were engaged in trade and lived a civilized life in villages and cities, while others led a nomadic life and engaged in animal husbandry. The geography they live in has a great influence on the development of poetry in Arabs. Since the Arabs lived on wide sandy beaches surrounded by mountains, they were away from the complex object structure that would occupy their minds. In the simplicity of the desert and the clarity of the sky, they turned to their inner world and tried to convey their feelings. According to the rule that geography is destiny or people develop according to their geography, Arabs had to deal with trade and animal husbandry in an arid geography. Their dealings with trade both increased their communication with other nations and enabled them to become rich. Another of the most important reasons that increase their communication with other nations is that the Kaaba is located in Mecca. Because, besides being a center of worship, Mecca has also turned into an economic center with the opportunities provided by the pilgrimage.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Arab, Poem, Culture, Symbol

Araplarda Şiir: Kadim Edebî Türün Kültürel Özellikleri ve Maddi Destekçileri

Araştırma Makalesi

Süreç:

Geliş: 03-01-2023

Kabul: 24-05-2023

Yayın Tarihi: 15-06-2023

Yayın Sezonu: Haziran

İntihal:

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Telif hakkı:

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Ferruh Kahraman).

ÖZ

Çalışmanın konusu, Araplarda Şiir: Kadim Edebî Türün Kültürel Özellikleri ve Maddi Destekçileri'dir. Problemi ise Araplarda şiirin kültür bakış açısıyla değerlendirilmesi ile şiirin bir yaşam tarzı, estetik, sembolik ve anlamsal boyutunun sorgulanmasıdır. Makalede sadece Arap şiiri kültürel yönden değerlendirilmekle kalmamış; şiirin gelişimini sağlayan kültürel dinamiklere vurgu yapılmıştır. Modern dönemde toplum araştırmalarında büyük gelişmeler olmuş; sosyoloji, antropoloji, arkeoloji ve kültür tarihi gibi yeni bilimler teşekkül etmiştir. Bu bilimler içerisinde sosyoloji öncelikle Batı toplumlarını kendisine inceleme konusu edinirken antropoloji de Batı dışı toplumları araştırmıştır. Arkeoloji ve antropoloji gibi bilimler de kadim toplum ve insanlarla insan çeşitliliğini incelemiştir. Bu çalışmalar neticesinde mevcut ve kadim toplumların kültürlerine dair pek çok veri toplanmış; insanlığın tarihi anlaşılma ve geleceği de tahmin edilmeye çalışılmıştır. Ancak kadim toplumlardan olan Arapların şiiri herkes tarafından malum ve Araplar şiir konusunda ileri bir toplum iken şiirin kültürel yönü yeterince değerlendirilmemiştir. Son dönemde bu alanda yapılan çalışmalar, yöntem olarak geçmişin bir tekrarı niteliğindedir. Bu çalışmalar da muhakkak önemlidir ancak geçmişte olduğu gibi Arap şiiri, tarih, muhteva, şekil, mevzu ve şairler bağlamında ele alınmakta, şiirin başlangıç tarihi ile düzenlendiği panayırlara vurgu yapılmaktadır. Oysaki Arap şiirinin de günümüzde önemli görülen kültür külliyatı etrafında, kültürün dinamikleri ve kültürel bakış açısıyla ele alınma zamanı gelmiştir. Bu nedenle çalışmada, kadim Arap şiiri kültürel açıdan değerlendirilmiştir. Çalışmada nitel yöntem tekniklerinden doküman incelemesine başvurulmuştur. Sanat, ilhamını gündelik yaşamdan almakta ve gündelik olana dair pek çok öge barındırmaktadır. Sanat eserleri dinî, toplumsal, ekonomik, coğrafi ve törensel öğeler de içermektedir. Sanatta, bazen estetik öne çıkarken bazen de işlevsellik öne çıkmıştır. Tarih boyunca sanat estetik değerinin yanında işlevsel özelliklerini de korumuştur. Sanatın bir başka özelliği ise kolektif ve toplumsal olarak oluşturulmasıdır. Sanat, sırf estetik olarak üretilse bile kolektif ve toplumsal yönünü hiçbir zaman kaybetmemektedir. Zira sanat eseri, teknoloji ve toplumsal değerlerle iç içe olup üretimden tüketimine kadar pek çok insan emeğinin bir sonucudur. Sanat ve sanatçı tarih boyunca siyâsî ve ekonomik gücü elinde bulunduran kesimlerin desteğiyle var olmuş ve gelişmiştir. Cahiliye şiirine de bakıldığında panayırla birlikte ele alınması onun ekonomik boyutuna, Kinde, Gassânî ve Himyerî devletleri tarafından desteklenmesi de siyâsî boyutuna işaret etmektedir. Bunların yanında bazı zengin tacir ve din adamların da sanatı desteklediği de unutulmamalıdır. Tarih boyunca sanatçıya desteğin boyutu ve şekli değişse de destekçisi hiçbir zaman değişmemiştir. Sanatçı içerik ve şekil açısından özgürlük arayan bir kişi olsa da üretim sürecinde pek çok araçla kuşatıldığı için aradığı bağımsızlığa hiçbir zaman ulaşamamıştır. Sanatçının özgürleşmesi onun ekonomik güce sahip olmasıyla gerçekleşmektedir. Peki, her sanatçı bu ekonomik bağımsızlığa sahip midir? Sahipse ne kadar sahiptir? Bir sanatçı ekonomik yönden bağımsız olsa bile ya devlet ve büyük şirketlere bağımlı ya da popüler kültürün bir parçası olmak zorundadır. Sanatın kolektif, işlevsel, siyâsî ve ekonomik boyutları, genel ve evrensel özelliklerine işaret ederken bir de onun yerel ve özel boyutları bulunmaktadır. Arap şiirinin oluşmasında toplum yapısı, din, tarih, kültür, coğrafya ve dil özellikleri de şiirin mahalli özelliklerine işaret etmektedir. Zira Antik Yunan'da tiyatro sanatı gelişmişken Araplarda şiirin gelişmesinde yukarıda zikredilen özelliklere dikkat edilmelidir. Cahiliye devrinde Arapların bir kısmı köy ve şehirlerde ticaretle uğraşıp medenî bir hayat yaşarken bir kısmı da göçebe bir yaşam sürmekte ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Araplarda şiirin gelişmesinde yaşadıkları coğrafyanın etkisi büyüktür. Araplar etrafı dağlarla çevrili geniş kumluklarda yaşam sürdürdükleri için zihinlerini meşgul edecek karmaşık nesne yapısından uzak olmuşlardır. Çölün sadeliği ve semanın berraklığı içerisinde daha çok iç dünyalarına yönelmişler ve duygularını aktarmaya çalışmışlardır. Coğrafya kaderdir ya da insan bulunduğu coğrafyaya göre gelişim gösterir kaidesine göre Araplar da kurak bir coğrafyada ticaret ve hayvancılıkla uğraşmak zorunda kalmışlardır. Ticaretle uğraşmaları, onların hem diğer milletlerle iletişimini artırmış hem de zenginleşmelerini sağlamıştır. Onların diğer milletlerle iletişimini artıran en önemli nedenlerden bir diğeri de Kâbe'nin Mekke'de bulunmasıdır. Zira Mekke ibadet merkezi olmasının yanında hac gibi bir ibadetin sağladığı imkanlarla ekonomik merkez haline de dönüşmüştür.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Arap, Şiir, Kültür, Sembol

 ferruh.kahraman@deu.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-5104-8325>

Cite: Kahraman, Ferruh. "Poetry in Arabs: Cultural Characteristics and Financial Supporters of the Ancient Literary Genre". Cumhuriyet Theology Journal 27/1 (June 2023), 107-119. <https://doi.org/10.18505/cuid.1228693>

Atf: Kahraman, Ferruh. "Araplarda Şiir: Kadim Edebî Türün Kültürel Özellikleri ve Maddi Destekçileri". Cumhuriyet İlahiyat Dergisi 27/1 (Haziran 2023), 107-119. <https://doi.org/10.18505/cuid.1228693>

Giriş

Ana malzemesi dil ve dilin ustaca kullanımı olan şiir, hitâbet, hikâye ve roman gibi metinler edebî türler olarak adlandırılmaktadır.¹ Diğer sanatlarda olduğu gibi edebiyat da kültürle çok yakından alakalı kavramlardır. Kültür, insanın düşünme kabiliyeti ile sembol üretmesi, doğayı dönüştürmesi ve işleridir.² Kültür; inanç, değer, ahlâk, yasa, dil, ilim ve teknoloji gibi öğelerden oluşmaktadır.³ İnançlar, insanın manevî yönden gelişmesini sağlarken; ilim ve teknoloji de maddî açıdan ilerlemesini sağlamıştır. Bazı İslâm âlimleri kültürün Hz. Âdem'e isimlerin öğretilmesiyle başladığını kabul ederler.⁴ Zira âyette vurgulanan isimler,⁵ kültür içerisinde dilin, simgelerin, ilim ve teknolojinin özü ve temeli olarak görülmektedir.⁶ Kültürün bu çok boyutlu açıklaması farklı tanımların yapılmasına neden olmuş; sosyal bilimlerdeki edebî kültür, geniş bir perspektiften değerlendirilmiştir.

Antik dönemlerden bu yana hangi faaliyetin edebî sanat olup olmadığı tartışılmaya gelmiştir. Sofistler sanatı fayda ve işlevi yönünden değerlendirirken Platon (M.Ö. 347) gerçeklikle ilişkisi yönünden, Çiçero (M.Ö. 47) ise anlamsal değeri bakımından değerlendirmiştir.⁷ Günümüzde ise sanatlar, başlıca edebî, görsel ve sahne olmak üzere üç grup adı altında değerlendirilmektedir. Friedrich Nietzsche (öl. 1900), Arthur Schopenhauer (öl. 1860) etkisinde kalarak en önemli sanatın müzik olduğunu iddia etmiştir. Zira ona göre müzik, daha yaratıcı olup diğer sanatlar gibi doğanın bir taklidi değildir.⁸ Onun bu iddiası tartışmaya açıktır ki biraz dikkat edildiğinde doğada müziğe benzer ritim ve ahenk havasının olduğu görülecektir. Malzemesi dil olan edebî sanatlar ise sadece insana özgüdür. Hatta konuşmanın ileri derecesi kabul edilen edebiyat, hassaten de şiir ekstra kabiliyet isteyen insanî bir üretdir. İnsanî üretim denilince kültürden bahsetmek faydalı olacaktır.

Sosyal bilim araştırmalarında pek çok kültür tanımı yapılmakla birlikte bunlar arasında özellikle Parekh'in, kültürü "bir topluluğun tarih içerisinde oluşturduğu maddî-manevî anlam ve değer sistemi" olarak açıklaması tanımların en kapsamlısı olarak kabul edilmiştir.⁹ Buna göre kültür, bir toplumun bireysel ve toplumsal hayatlarını düzenleyen, yapılandıran adetler ve inançlar bütünüdür.

Modern toplum çalışmalarında kültür, antropolojik tanımına yakın bir anlamda, bir dönemin veya bir toplumun yaşam tarzı olarak açıklanmaktadır. Yaşam tarzı olarak kültür, bir toplumun gündelik hayatında ürettiği anlam ve değerlerin tümünü kapsamakta; bir toplumun tüm yaşam tarzını kuşatan değer, norm ile geliştirdikleri maddî nesnelere oluşmaktadır. Yaşam tarzı olarak kültür teorisi ilk defa Edward Burnett Tylor (öl. 1917) tarafından dile getirilmiştir. Sosyal antropolojinin kurucusu olarak kabul edilen Tylor, kültürün inanç, bilgi, gelenek, görenek, kanun, ahlâk ve sanat gibi pek çok unsurdan meydana geldiğini ifade etmiştir. Bu tanım, kültürü çok geniş boyutlardan ele aldığı ve hayatı kuşatan faaliyetlerin tümünü açıkladığı için kültürün bir yaşam tarzı olarak açıklanmasına yol açmıştır.¹⁰ Ancak kültür, bir yaşam tarzı olarak açıklansa da farklı sınıf ve tabakaların aynı deneyimlere sahip olmaması bu konuda alt tasniflerin yapılmasını gerektirmiştir. Örneğin ilk bakışta kültür, çeşitleri yönünden yüksek ve halk kültürü olmak üzere başlıca ikiye ayrılmaktadır.¹¹ Bu iki ana kültürün yanı sıra kitle kültürü, popüler kültür, alt kültür ve karşıt kültür gibi farklı kültür çeşitleri de görülebilmektedir. Bununla birlikte popüler kültürde olduğu gibi her bir kültürü birbirinden kesin çizgilerle ayırmak ve tamamen birbirinden farklı düşünmek de mümkün değildir. *Yüksek kültür*, elit bir yaşam tarzını benimseyen ticaret, edebiyat, estetik ve sanatsal etkinliklerle uğraşan ekonomik, dinî, siyasî, sosyal ve simgesel sermaye sahiplerinin yaşam tarzına işaret etmektedir. Bu grup elinde bulundurduğu sermayeler sayesinde diğer insanlardan daha üstün bir yaşam tarzına erişmiş olup onlar üzerinde karar kılıcı bir konumdadır. Cahiliye dönemi Arapları söz konusu olduğunda hadîflerin yüksek bir kültüre sahip olduğu görülmektedir. Mekke ve Tâif bölgesi Arapları, Kâbe gibi dinî bir sermayeye; kuzey-güney ticareti ile panayırılar sayesinde ekonomik sermayeye; Hz. İbrâhîm'in torunları olma (Adnânîler) gibi özellikleriyle dinî ve simgesel sermayeye; şiir ve hitâbet ile de edebî sermayeye sahiptirler. Mekke ve Tâif bölgesinde yüksek kültüre sahip pek çok Arap aristokrasisi olsa da yarımada genelinde bakıldığında halk kültürüne sahip daha pek çok Arap toplumu bulunmaktadır. *Halk kültürü* sıradan vatandaşların yaşamsal ihtiyaçları neticesinde ve tarihsel süreç içerisinde doğal olarak ortaya çıkmış bir kültür çeşididir. Bu nedenle halk kültürü tanımlarında özellikle sanayi öncesi toplum yapısına işaret edilmekte; bir toplum içerisinde anonim olarak üretilen ve kuşaktan kuşağa aktarılan sözlü kültüre vurgu yapılmaktadır. Bir toplumun içinde yaşadığı şartlara ve coğrafyaya göre oluşturduğu beslenme, barınma, giyim tarzı gibi temel gereksinimler ile sözlü şiir, folk müziği ve hikâye gibi edebî sanatlar halk kültürünü oluşturmaktadır. Halk

¹ Elif Damla Yavuz, "Sanatın Alınlanması ve Tüketimi", *Kültür Sosyolojisi* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2015), 170.

² Ali Ergur, "Kültürün Önemi", *Kültür Sosyolojisi* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2015), 3.

³ Ergur, "Kültürün Önemi", 10.

⁴ Muhammed et-Tâhir İbn Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunis, ed-Dâru't-Tunûsiyye, 1984), 1/410; Muhammed Mütevellî eş-Şa' ravî, *Tefsîru's-Şa' ravî* (Beirut: Metâbiu Ahbârî'l-Yevm, 1997), 18/11355.

⁵ el-Bakara 2/31; *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009).

⁶ Ebû Muhammed el-Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, thk. Abdürezzak el-Mehdî (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî, 1420/2000), 1/103.

⁷ Wladyslaw Tatarkiewicz, "Classification of Arts in Antiquity", *Journal of the History of Ideas* 24/2 Apr-Jun (1963), 238.

⁸ Friedrich Nietzsche, *Müziğin Ruhundan Tregedyanın Doğuşu*, çev. İsmet Zeki Eyüboğlu (İstanbul: Say Yayınları, 2003), 7.

⁹ Bhikhu Parekh, *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek: Kültürel Çeşitlilik ve Siyasal Teori*, çev. Bilge Tanrıseven (Ankara: Phoenix, 2002), 184.

¹⁰ Emre Gökbalp, "Kültür ve Toplum", *Sosyolojiye Giriş* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012), 101.

¹¹ Gökbalp, "Kültür ve Toplum", 101.

kültürü estetik ve sanat kaygısı taşımaktan ziyade toplumun ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir.¹² Araplar söz konusu olduğunda çöl ve badiyelerde yaşayan bedevilerin dışındaki kabilelerin çoğunluğu, halk kültürüne sahiptir. Bedeviler, belli özellikleriyle halk kültürüne yakın olsa da genel olarak halktan daha aşağı alt kültürü yakın topluluklardır. Ancak bedeviler, kültürel olarak belli konularda geri olsa da şiir konusunda çok ileri bir konumda bulunmaktadır. Zira Cahiliye şiiri bedevilerin sanatıdır. Bedeviler, şiir konusunda iler olsalar da onların en büyük destekçileri, ekonomik sermayeye sahip tüccarlar ile siyasî sermayeye sahip devlet yetkilileri ve kabile reisleridir. *Popüler kültür*, yüksek kültür ve halk kültürü gibi sınıfları fark etmeksizin toplumun büyük çoğunluğu tarafından kabul ve tercih edilen kültür çeşididir. Popüler kültür, geniş halk kesimlerinin kullanımı için üretilen maddî ve manevî nesnelere tümünü kapsamaktadır.¹³ Bu anlamıyla popüler kültür, belli ölçüde kitle kültürünün andırması da kitle kültürünün kâr ve tüketime dayanması; popüler kültürün ise toplumun büyük çoğunluğunun ihtiyaç ve tercihinin dayanmasıyla kitle kültüründen ayrılmaktadır. Bir de toplum içerisindeki sınıfsal tabakaların bir sonucu olarak insanlar, aynı kültürel niteliğe erişememekte, duruma göre iyi, daha iyi ve en iyi gibi farklı popüler kültürler oluşabilmektedir.¹⁴ Araplara bakıldığında şiirin hem yüksek kültür hem de halk kültürü olmasının yanında popüler bir özelliğe sahip olduğu da görülmektedir. Zira bu özelliğinden dolayıdır ki şiir Araplarda bir yaşam tarzına dönüşmüştür; yarımada'nın tüm kesimlerinde gelişmiştir. *Kitle kültürü*, ekonomik, siyasî ve simgesel gücü elinde bulunduran otoriteler tarafından toplumsal tüketim amaçlı üretilen sunî bir kültürdür. Sunî olduğu, temelleri olmadığı ve halkın ihtiyaçları neticesinde doğal olarak ortaya çıkmadığı için de halk kültürüne göre daha değersiz kabul edilmektedir. Kitle kültürü sanayi devrimi sonucunda aşırı kâr ve tüketimi hedefleyen, eşyanın değersizliğine dayanan bir kültürdür. Kitle kültürü, halk kültürü gibi toplumun geniş kesimleri tarafından paylaşılsa da kaynak, sebep ve sonuçları bakımından ondan ayrılmaktadır. Halk kültürü, insanların doğal olarak temel ihtiyaçları neticesinde oluşurken kitle kültürü, yukarıdan belli bir kesimin bilinçli olarak ihtiyaç hale getirdiği ve ikna yoluyla halka benimsettiği bir kültürdür. Tercih edilme oranıyla kitle kültürü, popüler kültüre benzese de estetik ve yüksek sanatsal değerden yoksun olmasıyla ondan ayrılmaktadır.¹⁵ *Alt kültür* ise egemen kültür içerisinde yer alan azınlık grupların inanç, tutum, değer ve hayat tarzlarını açıklamaktadır. Alt kültüre ait insanlar toplum içerisinde câri olan genel kültüre sahip olsalar da gündelik yaşam içerisinde onlardan inanç, pratik ve değerler konusunda ayrılmakta; daha çok dinsel, etnik ve özel bir değeri paylaşan küçük grupların kültürü olarak açıklanmaktadır.¹⁶ Araplar söz konusu olduğunda çöl ve vahalarda yaşayan bedevilerin alt kültüre sahip oldukları görülmektedir. *Karşı kültür* ise hâkim kültürel değerlere topyekûn karşı gelen bir grubun yaşam tarzı anlamına gelmektedir. Karşı kültürün en önemli özelliği, egemen kültürel değerleri büyük ölçüde reddetmesi ve buna karşı alternatif bir kültür oluşturmasıdır. Karşı kültür belli ölçüde alt kültürü andırması da siyasî ve ideolojik anlamda bir başkaldırıyı benimsenmesiyle ondan ayrılmaktadır.¹⁷ Hal böyle olmakla beraber çeşidi ne olursa olsun her kültürün bir yaşam tarzı, estetik boyutu ve anlamsal paylaşım sistemi vardır. Bu nedenle Araplarda şiir, toplumun her kesimi tarafından benimsenmiş ve bir yaşam tarzına dönüşmüştür.

Literatüre bakıldığında Araplarda şiir ve üretici mekanizmalarını doğrudan ele alan bir çalışma yapılmamıştır. Ancak son yıllarda dolaylı da olsa Arap şiirinin gelişimiyle ilgili bazı çalışmalara rastlanmaktadır. Arap şiiriyle alakalı Ahmed Zağb'ın *Cemâliyyetü's-ş-şî'ri's-şifâhî*¹⁸ ile Yılmaz'ın *Panayırlar ve Arap Dili ve Edebiyatının Gelişmesinde Oynadığı Rol*¹⁹ adlı doktora tezleri bu alanda önemli bir eser olarak kabul edilebilir. Bunun yanında Muhammed el-Beşir el-Katt'ın "en-Nesrû'l-fenniyyü ve nakdühü inde'l-Arab mine's-şifâhiyye ile'l-kitâbiyye",²⁰ Nâsır el-Kahtânî'nin "eş-Şî'rü'l-câhiliyyü beyne'n-nizâmî's-şefeviyyi ve ta'sîli'l-kitâbeti",²¹ Muhammed Ubeydullah'ın "el-Va'yü bi's-şifâhiyyeti ve'l-kitâbeti inde'l-Arab",²² yine Nâsır el-Kahtânî'nin "en-Nizâmü's-şefeviyyü fi makalâti'l-muhdesîn"²³ makaleleri belli ölçüde şiirin kültürle ilişkisini ele almıştır. Türkçe olarak bu alanda Gürkan'ın "Dinin Estetik Değerler Üzerindeki Etkisi: İslâm ve Arap Şiiri

¹² Dominic Strinati, *An Introduction to Theories of Popular Culture* (Londra – New York, 2004), 9; Andrew Edgar – Peter Sedgwick, *Kültür Kuramda Anahtar Kavramlar*, çev. Mesut Kardeşhan (İstanbul: Açılım Kitap, 2007), 140, 141.

¹³ Laura Desfor Edles, *Uygulamalı Kültürel Sosyoloji*, çev. Cumhuriyet Atay (İstanbul: Babil Yayınları, 2002), 8.

¹⁴ Edles, *Uygulamalı Kültürel Sosyoloji*, 8.

¹⁵ Strinati, *An Introduction to Theories of Popular Culture*, 11, 12.

¹⁶ Tony Bilton, *Sosyoloji*, çev. Kemal İnal (Ankara: Siyasal Kitapevi, 2003), 537.

¹⁷ Dick Hebdige, *Alt Kültür, Tarzın Anlamı*, çev. Sinan Nişancı (İstanbul: Babil Yayınları, 2004), 138.

¹⁸ Ahmed Zağb, *Cemâliyyetü's-ş-şî'ri's-şifâhî* (Cezâyir: Câmiatü Yûsuf b. Hidde, Doktora tezi, 2006-2007), 1-410.

¹⁹ İbrahim Yılmaz, *Panayırlar ve Arap Dili ve Edebiyatının Gelişmesinde Oynadığı Rol* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, 1997), 1-330.

²⁰ Muhammed el-Beşir Katt, en-Nesrû'l-fenniyyü ve nakdühü inde'l-Arab mine's-şifâhiyye ile'l-kitâbiyye, et-Türâsü'l-Arabî 107/1 (2007), 7-107.

²¹ Müzekkir Nâsır el-Kahtânî, "eş-Şî'rü'l-câhiliyyü beyne'n-nizâmî's-şefeviyyi ve ta'sîli'l-kitâbeti", *Câmiatü Bâbil, Mecelletü külliyyeti't-terbiyyeti'l-esâsiyye*, 39/1 (2018), 679-690.

²² Muhammed Ubeydullah, "el-Va'yü bi's-şifâhiyyeti ve'l-kitâbeti inde'l-Arab", *Kuveyt, Havliyyetü âdabi ve'l-ulûmi'l-ictimâiyye*, 34/399 (2014), 7-112.

²³ Müzekkir Nâsır el-Kahtânî, "en-Nizâmü's-şefeviyyü fi makalâti'l-muhdesîn", *Câmiatü hîdûdu's-şimâliyye, Mecelletü buhûsi külliyyeti'l-âdab*, 10/1 (2019), 1-27.

Örneği";²⁴ Yalar'ın "Arap Edebiyatında Şiir Kavramı Problemi"²⁵ Bakırcı'nın, "Arap Şiirinin İntikalinde Dinî ve Ahlâkî Değerlerin Rolü"²⁶ adlı makaleleri sayılabilir. Bunun yanında Arap şiirinin konuları olan medih, hiciv, hamaset gibi konularda da makaleler yazılmıştır.

1. Şiirin Kültürel Özellikleri

Kültürün topyekûn bir yaşam tarzından sonra bir de sembolik ve paylaşılan anlam sistemi boyutu vardır. Clifford Geertz (öl. 2006) kültürün yaşam tarzı ve estetik boyutunu yetersiz görerek onu paylaşılan anlamlar ve semboller sistemi olarak açıklamıştır.²⁷ Buna göre kültür ne halkın bir yaşam tarzı ne de elitlerin yüksek kültürüdür. Aksine kültür, bir toplumun paylaştığı tüm sembolik olgulardır. Kültür, yemek yapmak gibi sıradan gündelik bir etkinlikten ekonomi, siyaset, din, dil, sanat ve moda kadar üst düzey tüm faaliyetleri kapsamaktadır. Yaşam tarzı olarak kültür halkın gelenekleri anlamına gelirken estetik boyutuyla kültür, sadece elitlerle sınırlandırılmaktadır. Paylaşılan semboller sistemi olarak kültür ise, maddî ve manevî tüm üretimlerin toplum üyeleri tarafından sahiplenme ve paylaşılır olmasına vurgu yapmaktadır. Kültürün toplumsal özelliği kendisini en çok dilde hissettirmektedir.²⁸

Dil sembol sistemi olarak kültürün en önemli ögesi olmakla beraber din, ekonomi ve siyaset de oldukça önemlidir. Dolayısıyla her toplumun yaşamına değer katan dinî sistemi; mal ve hizmetlerin üretilmesi ile dağıtılması anlamına gelen bir ekonomik sistemi; gücün dağıtılması ve kararların alınması anlamına gelen bir siyasî sistemi ile insanların dünyayı anlaması ve anlamlandırması anlamına gelen bir sembolik sistemi vardır. Ancak ekonomi, siyaset ve anlam sistemlerin belli ölçüde kendine has özellikleri olsa da bunlar kaçınılmaz olarak birbiriyle ilişkilidir. Bu ayrım, somut olmaktan ziyade analitik bir tasnifi içermektedir. Zira ekonomik olguların siyasî ve anlamsal boyutları olduğu gibi siyasî olguların da sembolik ve ekonomik boyutları vardır.²⁹

1.1. Şiirin Kolektif Özellikleri

Araplarda şiirin kolektif olması ilk olarak toplumun her kesimi tarafından icrâ edilmesi; ikinci olarak ise hayatın tüm alanlarını kapsaması anlamında kullanılmaktadır. Araplar arasında özellikle Hicaz Arapları arasında yazı pek tercih edilmediği için kadim Arap şiiri daha çok sözlü olarak aktarılmıştır. İnsanlık tarihini, sanatı, edebiyatı, ilim ve teknolojiyi, yazı ile başlatmak büyük hatadır. Arap şiiri örneğinde olduğu gibi edebiyat, asırlarca sözlü gelenekle aktarılmıştır. Aynı durum tarihin başlangıcı için de geçerlidir.³⁰

Seküler ve Batılı tarihçiler tarihi yazı ile başlatmaktadır. İslâm'a göre tarih yazı ile değil de ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'le başlamaktadır. Dolayısıyla sanatın tarihi de ilk insan ve ilk insanlara dayanmaktadır. Yazı insanlık için elbette çok önemli bir icattır. Ancak edebî tür ve sanatlar için yazı çok önemli bir araç olsa da edebiyatın ilk defa yazıyla ortaya çıktığı ve geliştiği söylenemez. Edebî tür ve sanatların gelişmesi için yazıya gerek olmadığı gibi ilim ve teknolojiye de gerek yoktur. İnsanın olduğu her yerde ve her zamanda kararınca ve kaderince bir sanat olmuştur. Zira bir toplumda yazı yoksa ve yeterince kullanılmıyorsa söz ve hafıza da mı yoktur. Zira Arap şiirinde olduğu gibi yazının kullanımının sınırlı olduğu Hicaz toplumlarında edebiyatta söz ve hafıza öne çıkmıştır. Bu toplumlarda şiir, hitabet, destan ve meseller asırlarca sözlü olarak icrâ edilmiş ve sözlü olarak aktarılmıştır. Modern bilimlere göre edebî tür ya da sanatların ilk örneklerinden kabul edilen Gılgamış destanı da aynı kaderi paylaşmıştır. Bu efsane, M.Ö. 27. yüzyıla ait bir edebî tür olmasına rağmen yaklaşık 2000 bin yıl gibi uzun bir süre sözlü olarak aktarılmış; ancak M.Ö. 7. yüzyılda kayda geçirilmiştir.³¹ Dolayısıyla Gılgamış destanı örneğinde olduğu gibi geçmişe ait daha pek çok metin sözlü olarak aktarılmıştır.³² Şiir, tarih boyunca Gılgamış destanı gibi kadim edebî tür ve sanatlar içerisinde değerlendirilmiştir.³³ Antik Yunanda ise şiir, tanrının şairlere üflediği ilâhî bir esinti olarak telakki edilip edebî tür ve sanatların dışında tutulmuştur. Şair de tanrının nefesine sadece tercüman olduğu için sanatkâr olarak kabul edilmemektedir.³⁴ Antik Yunanda şairin ilâhî nefese mazhar olmasına benzer şekilde Cahiliye Arapları'nda da şairin birtakım üstün özelliklere sahip olduğuna inanılmıştır. O, sıradan bir insan olmayıp doğaüstü güçler ve cinlerle iletişim kurabilen toplumun en kıymetli

²⁴ Nejdî Gürkan, "Dinin Estetik Değerler Üzerindeki Etkisi: İslâm ve Arap Şiiri Örneği", Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1/14 (2005), 125-158.

²⁵ Mehmet Yalar, "Arap Edebiyatında Şiir Kavramı Problemi", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 11/1 (2002), 103-120.

²⁶ Selami Bakırcı, "Arap Şiirinin İntikalinde Dinî ve Ahlâkî Değerlerin Rolü", EKEV,7/15, (2003), 179-194.

²⁷ Edles, *Uygulamalı Kültürel Sosyoloji*, 12.

²⁸ Edles, *Uygulamalı Kültürel Sosyoloji*, 13.

²⁹ Edles, *Uygulamalı Kültürel Sosyoloji*, 12, 13, 28.

³⁰ Ferruh Kahraman, "Bir Tefsir – Antropoloji Polemiği: İnsanoğlunun Uygurluk Serüveni", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (Eylül 202), 41-50.

³¹ John Gardner – John Maier, *Gilgamesh* (New York: Vintage Books, 1985), 4.

³² George Thomson, *İnsanın Özü*, çev. Celal Üster (İstanbul: Payel Yayınevi, 1998), 78.

³³ Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, 1-6 (Beyrût: Dâru'l-ilm li'l-Melâyîn, 1981), 1/73; Necîb el-Behbîti, *Târîhu's-ş-ri'l-Arabî hattâ âhiri'l-karnî's-sâlisî'l-hicrî* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1970), 5.

³⁴ Thomson, *İnsanın Özü*, 79.

şahsiyetidir.³⁵ Antik Yunan'da şiirin ilâhî bir esinti olarak telakki edilmesinden dolayı Batıda, son yüzyıllara kadar şiir, edebiyat ve sanat sadece aristokrasi ve din adamlarının tekelinde kalmıştır. Modern dönemde ise bu kadim kabul, etkisini yitirerek şiirin hem beşerî bir üretim hem de edebî bir tür ve sanat olduğu kabul edilmiştir.³⁶ Bu paradigma değişikliği sanatın üretimindeki toplumsal sınıfları da etkilemiş; sanata kısmen burjuva ve işçi sınıfı da ortak olmuştur.

Modern dönemlere kadar Avrupa'da şiir ve diğer sanatlar sadece soylular tarafından icrâ edile gelmiştir. Lord George Gordon Byron (öl. 1824), John Keats (öl. 1821) ve Percy Bysshe Shelly (öl. 1822) gibi soylular İngiliz edebiyatının; Victor Hugo (öl. 1885) Fransız şiirinin; Aleksandr Puşkin (öl. 1837) ise Rus şiirinin soylu ve asil temsilcileridir.³⁷ Daha önce ifade edildiği gibi Batıda gelişen sanayi ve Fransız devrimleri ile birlikte şiir ve diğer sanatlara burjuva ve işçi sınıfı da ortak olmuştur.³⁸ Son dönemlerde ise teknolojinin gelişimiyle birlikte toplumun geniş kesimlerinin edebiyata ve diğer sanatlara ortak olduğu görülmektedir.³⁹ Ancak Arap edebiyatına bakıldığında tarih boyunca şiir ve diğer sanatların sadece asillerin tekelinde olmadığı, kabiliyeti olan her kesiminin sanata, şiire ve edebiyata ortak olduğu görülmektedir.⁴⁰ Batıda tacir kesim anlamına gelen burjuvanın son dönemlerde sanata ortak olmasına mukabil Araplarda eskiden beri tacirler sanata ortak olmuş, şiir müsabakaları da onların mekanında düzenlenmiştir.⁴¹ Aynı zamanda Arap toplumunda sınıfı ne olursa olsun herkese sanatçı olma fırsatı sunulurken ne yazık ki Antik Yunan için aynı şey söylenemez. Her ne kadar Antik Yunan gibi Arap toplumunda da kölelik ve mevâlî düzeni cârî olsa da Antere b. Şeddâd gibi alt tabakadan bazı şahıslar sanat üretebilmiştir. Urve b. el-Verd (öl. 607), Teabbeta Şerran (öl. 540) ile Sâbit b. Mâlik eş-Şenferâ (öl. 550) gibi toplumun alt sınıflarından, hiç de makbul davranışlarda bulunmayan, sapkın, gaspçı ve yağmacı şairler yetişmiştir.⁴²

Kadim Araplara bakıldığında onlarda şiirin bir yaşam tarzı olduğu ve yaşamın tüm boyutlarını ele alan bir edebî tür olduğu görülmektedir. Şiir, Cahiliye Arapları için bir yaşam tarzı haline gelmiştir. Zira ümmî toplum yapısı ve sözel kültüre sahip Arapların şiiri asırlarca hafızalarında korumaları şiirin onlarda yaşam tarzına dönüştüğünün en büyük göstergesidir. Çetin'in de belirttiği gibi şiirin hafızalarda korunması ve gelecek nesillere aktarılmasının en büyük amili, şiirin hayata, toplumun ortak duygularına sıkı sıkıya bağlı olmasıdır. Cahilî Arap toplumunda şiirin ayrı bir yeri, önemli bir tesiri ve kültürel bir önceliği bulunmaktadır ki şair, hissiyatını ve yaşadığı çevrenin özelliklerini şiirle açığa çıkarmakta, toplumun duygularına tercüman olmaktadır.⁴³

Şiirin Araplarda bir yaşam tarzı olmasının göstergelerinden birisi de şairin toplumunun bütün kesimlerince kıymet ve saygı görmesidir. Pek çok kabile, sosyal sınıf ve tabakadan oluşan Arap toplumunda, şair ve şiirleri önemli bir yere sahiptir. Örneğin Urve b. el-Verd, Teabbeta Şerran ve Şenferâ toplumun alt sınıflarından olmalarına rağmen ve yaşamlarını sapkınlık, gasp ve yağmacılıkla geçirmelerine rağmen çoğu zaman baş tacı edilmişlerdir.⁴⁴ Bu da göstermektedir ki şiir, Arap toplumunda herkes tarafından benimsenen bir sanattır. Bunların yanında yüksek kültürden İmrü'ül-Kays b. Hucr (öl. 540) ile Amr b. Kulsûm (öl. 600) gibi veliâht ve kabile reislerinden de şair çıkması şiirin bir yaşam tarzına dönüştüğünün başka bir göstergesidir. Araplarda şair sadece şiir söylemekle kalmayıp aynı zamanda toplumun örf, adet, gelenek ve göreneklerinin temsilcisidir. Şairler siyasî müzakerelerde kabilesinin sözcülüğünü yapmakta ve içinde yetiştiği toplumun temsilcisi olmaktadır. Şair, kabilesinin gündelik yaşamını şiire aksettirmekte, mazesini şiirle kayıt altına almakta, övünç ve zaferleri ile düşmanlığını da yine şiirle dile getirmektedir. Bu nedenle şair; bir kabilenin hem mazisi hem ananesi hem de bizzat geleceğidir.⁴⁵ Bu yönüyle şiir, toplumda kimliğin inşasının da en önemli aracıdır.

Duygu, hayal, cömertlik ve kahramanlıklara önem veren Arap kabileleri için belagatli sözlerin ve ustaca söylenmiş beyitlerin de kıymeti büyüktür.⁴⁶ Sözün kıymetini anlayan bir toplum olması hasebiyle Araplar, yalnız şaire değil şairin önem verdiği şeye de değer vermişlerdir. Kabilenin üyelerinin şerefi ile zilleti ancak şairin sözleriyle dile getirilmiştir. Bu nedenle şerefine düşkün herkes, kendini şairin şerrinden korumaya çalışmıştır. Şair, sadece insanları etkilemekle kalmayıp büyümlü sözleriyle kötü ruhları harekete geçirme gücüne de sahiptir. Düşmanlarının ise şair en büyük kâbusu olmaktadır. Bu nedenle kabile fark etmeksizin tüm Araplar, şairlerin hicivlerinden korkarlar; medihleriyle iftihar ederler onlarla karşı karşıya gelmek istemezlerdi.⁴⁷ Şairin övdüğü kişilerin toplum nezdinde kıymeti artar, ekonomik durumu

³⁵ Ebü'l-Ferec Ali b. Hüseyin el-İsfehânî, *Kitâbü'l-Ağânî* (Kahire: Dâru'l-Kütübü'l-Mısriyye, 1974), 2/156, 158; Ebü Hilâl Hasan b. Abdillâh el-Askerî, *Divânü'l-meânî* (Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1352/1933), 1/39; Mahmud Esad, *İslâm Tarihi*, çev. Ahmet Lütfi Kazancı (İstanbul: Marifet Yayınları, 1983), 201, 202; Nihat Çetin, *Eski Arap Şiiri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1973), 9-13.

³⁶ Tatariewicz, "Classification of Arts in Antiquity", 231.

³⁷ Francis Claudon, *Romantizm Sanat Ansiklopedisi*, çev. Özdemir İnce – İlhan Usmanbaş (İstanbul: Remzi Kitapevi, 1999), 190.

³⁸ Sabri Şatır, *Operada Gerçekçilik ve Beş Gerçekçi Opera* (İstanbul: Pan Yayıncılık, 1998), 18.

³⁹ Peter Burke, *Kültür Tarihi*, çev. Mete Tunçay (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008), 88, 89.

⁴⁰ Seyyid Abdülaziz Sâlim, *Tarihü'l-arab fi asri'l-câhiliyye* (Beyrût: Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1971), 437; Neşet Çağatay, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı* (Ankara: AÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982), 152.

⁴¹ Yâkût el-Hamavî, *Kitâbü mu'cemi'l-buldân*, 1-5 (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, t.s.), 2/210; Saîd el-Afgânî, *Esvâkü'l-Arab fi'l-cahiliyye ve'l-İslâm* (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1379/1960), 258.

⁴² Sâlim, *Tarihü'l-arab fi asri'l-câhiliyye*, 437; Çağatay, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, 152.

⁴³ Çetin, *Eski Arap Şiiri*, 9.

⁴⁴ Sâlim, *Tarihü'l-arab*, 437; Çağatay, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, 152.

⁴⁵ Çetin, *Eski Arap Şiiri*, 10.

⁴⁶ Mahmud Esad, *İslâm Tarihi*, 201, 202.

⁴⁷ Mahmud Esad, *İslâm Tarihi*, 201, 202.

iyileşir, sosyal çevresi de artardı. A'şâ el-Ekber (öl. 7/629)'in Ukâz panayırında Muhallik adında bir kişiyi kısaca övmesi, onun herkes tarafından tanınmasına neden olmuş ve kızlarının da kısa sürede iyi taliplerle evlenmesini sağlamıştır. Şair Miskîn ed-Dârimî (öl. 89/708) de bir vesileyle pazarda satıcılık yapan bir kadını sadece iki beyitle methetmesi, kadının meşhur olmasına yetmiş, işlerinin kısa sürede açılmasına yol açmış ve önemli tacirler arasına girmesine sebep olmuştur.⁴⁸ Sıradan gündelik hayatta da şaire ve onun kararlarına o kadar riayet edilmiştir ki çadırların kurulacağı yer gibi basit görüşlerden savaş kararlarına kadar kabileyi ilgilendiren tüm konularda ona müracaat edilmiştir. Bu riskle doğru orantılı olarak pek çoğu savaşa katılmamasına rağmen şaire de en az savaşçılar kadar ganimet verilmiştir.⁴⁹

Arapların kültürüne ait değerler olan cömertlik, cesaret, adab, ahlâk ve gündelik yaşamın sürekliliğine ilişkin görgü kuralları şiirle dile getirilmiştir. Gelecek nesillerin kimliği ile toplumun kültürel inşası da yine şiirle sağlanmıştır. Coğrafyaya ait bilgilerden oluşan şehirlerin, nehirlerin, suların, dağların ve önemli yerleşim yerlerinin tasviri, dini bilgiler, doğum, evlenme ve ölüm merasimleri, kutlamalar gibi toplumsal ve kültürel bilgiler de şiirlerle aktarılmıştır. Bu sebeptendir ki İslâm'la birlikte gelişen pek çok ilim dalında, birincil kaynak olarak kadim Arap şiirine müracaat edilmiştir. Arapların tüm yaşam biçiminin ansiklopedik arşivi anlamına gelen divânü'l-Arab tabiri de şiirin önemini vurgulamaktadır. Diğer yanan divânü'l-Arab terkibi, şiirin Arap kültürüne dair tüm bilgileri açıkladığı, bunları muhafaza edip gelecek nesillere aktardığı önemli bir belge anlamına da gelmektedir.⁵⁰ Bir yaşam tarzı olarak kültür anlayışıyla paralel olarak şiir aynı zamanda paylaşılan semboller manzumesidir. Cahiliye Araplarına bakıldığında şiirin; köle, cariye, eşkıya, bedevî ve hadarî gibi toplumun her kesimi tarafından benimsendiği ve icrâ edildiği görülmektedir.

Antere b. Şeddâd, kabilesi Abs'ı düşmanlara karşı savunurken aidiyeti, kabilesi için gösterdiği cesaret ve kahramanlıkları ile meşhur olmuştur. Antere gibi Araplar arasında pek kıymetli görülmeyen siyahi cariye çocukları bile şiirleriyle hatta muallakalarıyla öne çıkmıştır. Bir cariye çocuğunun şiir sanatında kendini geliştirmesi, kendini kabilesinin asil bir üyesi gibi hissetmesi ve kavmi için canını seve seve feda edecek bir anlayışta olması şiirin kolektif özelliği konusunda yeterli bilgi vermektedir. Nitekim bir şiirinde o, şöyle demektedir:

إِنِّي إِمْرُؤٌ مِنْ خَيْرِ عِيسٍ مَنْصِبًا شَطْرِي وَأَحْمِي سَائِرِي بِالْمُنْصَلِ
إِنْ يُلْحَقُوا أَكْرُرُ وَإِنْ يَسْتَلْحِمُوا أَشُدُّ وَإِنْ يُلْسَفُوا بِصَنْكٍ أَنْزِلُ

Ben baba tarafından Abs kabilesinden asil bir kişiyim. Ana baba tarafımdan sülaleme zarar veren kimseleri kılıcımla öldürürüm. Kabilem bir kuşatmaya maruz kalırsa saldırırım, bir savaşa maruz kalırsa hücum ederim, sıkıntıya düştüklerinde de hiçbir fedakârlıktan çekinmem.⁵¹

1.2. Şiirin Şekilsel ve Anlamsal Özellikleri

Şiirin en önemli özelliklerinden biri de sadece sanatı değil, tüm sembolik, anlamsal ve şekilsel olguları içermesidir. Bir kimsenin evine ayakkabı ile girip girmemesi gibi basit bir eylemden dil, din ve sanat gibi üst düzeyde yapılaşmış sanatlar şiirle birlikte değerlendirilmelidir. Şiirin anlamsal boyutu kendisini en çok dilde göstermektedir. Zira Ukâz panayırı Araplar için ticari bir merkez olmanın yanı sıra ilimler akademisi olarak da hizmet vermektedir. Pek çok lehçeye sahip Arap kabileleri Kureyş'le birlikte kendi lehçelerini de burada tanıtma fırsatı bulmuştur. Araplar gelenek ve göreneklerini sergilemeyi ve tanıtmayı da bu panayırda gerçekleştirmişlerdir.

Araplar şiirlerini recez ve kasîde olmak üzere başlıca iki nazım türüyle söylemişlerdir. Bunların yanında seci, kasîd gibi edebî türler de bulunmaktadır. Seci, Arap edebî sanatının en eski şekli olup vezinden yoksun kafiyeli nesirlerdir. Kasîd ise, kasîdeye nazaran daha kısa nazımlar için kullanılmıştır. Araplar Cahiliye döneminde ortak bir anlayışla savaş, devci ezgileri ve karşılıklı atışmalarını aruzun recez bahriyle nazmetmişlerdir.⁵² Recez iki mısralık ve son mısraları kafiyeli olan şiirlere denilmektedir. Kasîde ise hem uzun şiirlere hem de konuları sıralı bir tertip içerisinde ele alan şiirlere denilmektedir. Arap şiirinin en gelişmiş ve estetik olanları genelde kasîde tarzıyla söylenmiştir.⁵³ Şiirde en önemli ortak anlamsal özelliğe sahip olan kasîde, başlıca üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, hatıraları yâdla başlayıp konaklama yerindeki ateşe, göçe, sevgiliye duyulan aşk ve tasvirlerle ayrılmaktadır. İkinci bölüm çöldeki uzun yolcuğuna, yolculukta yaşanan maceralara ve yol arkadaşlarının tasvirine dayanmaktadır. Kasîdenin son kertesini üçüncü bölümde ise asıl konuya geçilerek medih, hiciv, fahr, yiğitlik ve gazel gibi konular işlenmektedir.⁵⁴

⁴⁸ Mahmud Esad, *İslâm Tarihi*, 203.

⁴⁹ Çetin, *Eski Arap Şiiri*, 12-13.

⁵⁰ Muhammed b. Sellâm el-Cumâhî, *Tabakâtü fuhûli's-su'arâ*, nşr. Mahmûd Şakûr (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1952), 1/24; İbn Reşîk el-Kayravânî, *el-Umde fî mehâsini's-şî'r*, nşr. Muhyiddîn Abdülhamîd (Beyrût: Dâru'l-Maârif, 1972), 1/16; Celalüddîn Abdürrahmân es-Suyûtî, *el-Müzhir fî ulûmi'l-lüğa ve envâih* (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübü'l-Arabiyye, ts.), 2/470; Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbü's-sinâteyn* (Kahire: el-Müessesetü'l-Arabiyye, 1964), 144.

⁵¹ Antere b. Şeddâd, *Dîvânü Antere b. Şeddâd*, nşr. Fevzî Atvî (Beyrût: el-Mektebü'l-İslâmî, 1968), 110, 111.

⁵² İsfehânî, *el-Ağânî*, 18/164.

⁵³ Çetin, *Eski Arap Şiiri*, 64.

⁵⁴ Çetin, *Eski Arap Şiiri*, 71.

Araplar için şiir müsabakaları aynı zamanda bir eğlence şeklidir. Burada güreş müsabakaları düzenlenmiş, savaş ve barış görüşmeleri yapılmıştır. Güreş müsabakalarının bazılarında Hz. Ömer gibi önde gelen Mekkelilerin katıldığı da görülmüştür. Hz. Peygamber'i (s.a.s.) müjdeleyen Hanîf dinine mensup Kuss b. Sâide meşhur hutbesini burada irad etmiştir.⁵⁵ Bütün Arap kabilelerinin katılımıyla gerçekleşen bu panayirlarda hurma içkileri eşliğinde şairlerin şiirleri, kızların dans ve şarkıları ile eğlenilmektedir. Eğlenceye katkı sağlayan şair bundan belli hisse alabilmektedir. Eğlencenin daha düzenli ve sistemli bir şekli ise belli bir program dahilinde düzenlenen edebî yarışmalardır. Bu yarışmalarda şiir öne çıksa da hutbe ve hitabet gibi edebî sanat alanlarında da müsabakalar düzenlenmektedir. Arapların ileri gelenleri de bu panayirlara iştirak etmişler, haseb ve nesebleriyle övünmüşlerdir. Aynı zamanlar bu çarşılarda husumetli kabilelerin arası bulunup barıştırılmaya çalışılmıştır.⁵⁶

Şiirin anlamsal boyutu üzerinde din de etkilidir. Mekke, tarih boyunca İslâm'ın temel rükûnlarından biri olan haccın ifa edildiği mekândır. Orası yeryüzünün en kadim toprakları ve en eski yerleşim yeridir. Arafat Hz. Âdem ile Havvâ'nın buluşma yeridir. Kâbe onlarca peygamberin uğradığı kutsal mekandır. Bir rivayete göre Kâbe civarında 70'e yakın peygamberin kabrinden söz edilir.⁵⁷ Bu kutsal topraklarda Hz. Âdem, dünya hayatı ve peygamberliğe başlamış, Hz. Hûd ise bu bölgeye yakın bir coğrafyada yaşamıştır. Hz. İbrâhîm ile oğlu Hz. İsmâîl Kâbe'yi onarmışlar, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in de hayatının büyük bir kısmı burada geçmiştir. Ukâz, Mecenne, Zülmecâz ve Dûmetül-cendel gibi panayirlarda da Hz. Peygamber (s.a.s.) tebliğ ve ticaret faaliyetlerinde bulunmuştur.⁵⁸

Mekke ve çevresi peygamberler diyarıdır. Her ne kadar Cahiliyede bölge, putperestlikle öne çıksa da haniflik başta olmak üzere Yahudilik, Hıristiyanlık, Sabiîlik ve Mecûsîlik gibi dinler de mevcuttur. Ancak bunlar arasında Hz. İbrâhîm'in dini olan haniflik diğerlerinden çok daha eski olsa da Arap toplumunda varlığını devam ettirmiştir. Âyetlere bakıldığında hanif kelimesi; küfür ve şirkten uzak, hak ve tevhid inancı, Hz. İbrâhîm'in dini İslâm anlamına gelmektedir.⁵⁹ Haniflik Hz. İbrâhîm'in dininin adıdır. Haniflik diğer dinler gibi şirkten uzak, saf, temiz ve hak bir dindir. İnanç esasları Allah'a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, ahiret gününe, cennet ve cehenneme imandan oluşmaktadır. Namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, haccetmek, kurban kesmek bu dinin ibadetlerinden bazılarıdır.⁶⁰ Haniflik inancında ağzı çalkalamak anlamında mazmaza, burnu temizlemek anlamına gelen istinşak, bıyıkları kısaltmak, saçları taramak, dişleri temizlemek, koltuk altı ile kasıkları tıraş etmek, tırnakları kesmek, hacet sonrası abdest, istinca ve sünnet olmak gibi uygulamalar da Hz. Peygamber (s.a.s.) zamanına kadar gelmiştir. Bunun yanında hırsızın elinin kesilmesi, eşkıyanın idam edilmesi, sözleşmelere uymak, leş yememek ve içki içmemek gibi hükümler de varlığını sürdürmüştür.⁶¹

Haniflik, İslâmîyet'in gelişine kadar binlerce yıl Arap yarımadasında inanılan ve orijinalliği korunan bir din olmuştur. Ancak tarihsel süreç içerisinde tabileri ekonomik, siyasî, ilmi ve toplumsal hayatta güçlerini kaybederek bu dinin hâkim olmasını ve topluma yön veren bir inanç olmasını sağlayamamışlardır. Her ne kadar Haniflik Araplar arasında önemli bir din olsa da egemenlik, bu dinin bozulmuş şekli putperestliktedir.⁶² Ancak Cahiliye toplumunda yeterince etkili olamasalar da Varak b. Nevfel, Halid b. Sinan, Ubeydullah b. Cahş, Mütelemmis b. Ümeyye ve daha pek çok meşhur hanif bulunmaktadır. Hanif şairler arasında ise Züheyr b. Ebî Sülmâ, Kuss b. Saîde (öl. 600), Ebû Kays Sırma b. Ebî Enes, Ümeyye b. Ebî's-Salt (öl. 624), Zeyd b. Amr b. Nufeyl ve Âmir b. Zarib el-Udvânî'dir.⁶³

Zeyd b. Amr b. Nufeyl, pek çok şiirinde tevhid ve hak dinin temel esaslarını dile getirmiş, açık bir şekilde kendisinin putlara karşı olduğunu ifade etmiştir.⁶⁴ Kuss b. Saîde de hak din üzerinde özellikle de ahiret inancı üzerinde durmuştur.⁶⁵ Ebû Kays Sırma b. Ebî Enes, şiirlerinde kâinatın yaratılışı ile Yüce Allah'ın kudretini tefekkürü işlerken⁶⁶ el-Musakib el-Abdî (öl. 587) de şiirlerinde ahlâkî değerleri işlemiştir.⁶⁷ Zeyd b. Amr b. Nufeyl, Cahiliye toplumunda şirk ve tevhid (hanif) inancını bir şiirinde şöyle ifade etmektedir:

⁵⁵ Yâkût el-Hamavî, *Mu'cemü'l-buldân*, 4/142; Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 1/267; Saîd el-Afgânî, *Esvâkü'l-Arab*, 277.

⁵⁶ Yâkût el-Hamavî, *Kitâbü mu'cemî'l-buldân*, 2/210; Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 1/267; Afgânî, *Esvâkü'l-Arab*, 258.

⁵⁷ Sadettin Ünal, "Kâbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/23.

⁵⁸ Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 1/264-268; Saîd el-Afgânî, *Esvâkü'l-Arab*, 240-265.

⁵⁹ el-Bakara 2/135; Âl-i İmrân 3/67, 95; en-Nisâ 4/125; el-Mâide 5/215; Yûnus 10/105; el-Hac 22/31; er-Rûm 30/30; el-Beyyine 98/5.

⁶⁰ İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Beyrût: Mektebetü'l-Maârif, 1966), 1/118.

⁶¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 1/119.

⁶² Şevkî Dayf, *Tarîhu'l-edebî'l-Arabî el-Asru'l-câhilî* (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1960), 93.

⁶³ İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, nşr. Mustafa es-Sekkâ, 1-4 (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1391/1971), 1/237; Montgomery Watt, *Hizmeti Muhammed Mekke'de*, çev. Rahmi Ayas – Azmi Yüksel (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986), 170;

Şemseddin Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri* (Ankara: Ankara Okulu, 1997), 79; Çağatay, *İslam Öncesi Araplar Tarihi ve Cahiliye Çağı*, 159; Şaban Kuzgun, "Hanîf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 16/33.

⁶⁴ İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/226; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 2/242; Ebû'l-Kasım Abdurrahmân es-Süheylî, *er-Ravdu'l-unûf*, 1-7, nşr. Abdurrahmân el-Vekîl (Kahire: Dâru'n-Nasr, 1387/1967), 1/257; Ahmed Cemal el-Ömerî, *eş-Şuarâu'l-hunefâ* (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1981), 161.

⁶⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 2/236; Ebû Bekr Muhammed b. et-Tayyib el-Bakillânî, *İ'câzu'l-Kur'ân*, nşr. es-Seyyid Ahmed Sakr (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1971), 152; Luis Şeyho, *Şuarâu'n-nasrâniyye kable'l-islâm* (Beyrût: Dâru'l-Maşrik, 1991), 213.

⁶⁶ İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/511; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 3/157; Ömerî, *eş-Şuarâu'l-hunefâ*, 169.

⁶⁷ Mufaddal b. Muhammed ed-Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir – Abdüsselâm Hârûn (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1383/1963), 293; Abdülkadir b. Ömer el-Bağdadî, *Hizânetü'l-edeb ve'lübbü'lübâbi lisâni'l-arab*, nşr. Abdüsselâm Hârûn, 1-13, (Kahire: Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1409/1989), 9/85.

عَزَلْتُ اللَّاتَ وَالْعَزَىٰ جَمِيعًا كَذَلِكَ يَفْعَلُ الْجُلْدُ الصَّبْرُ
فَلا العَزَىٰ أَدِينُ وَلَا إِنْبَتَيْهَا وَلَا صَنَمِي بَنِي عَمْرٍو أَرْوَرُ

Lâti da Uzzâ'yı de şirk adına ne varsa hepsini terk ettim. Zaten akıllı ve sabırlı kimse de böyle yapar.
Ne Uzzâ'ya kulluk yaparım ne de onun iki kızı Lât ve Menât'a. Ne de Amr oğullarının iki putunu ziyaret ederim.⁶⁸

1.3. Şiirin Estetik Özellikleri

Şiir; resim, müzik ve heykeltçilik gibi güzel sanatlardan biri olup yüksek kültürün estetik zevklerinden biridir. Bu nedenle şiire yüksek kültürün bir ürünü olarak bakmak da gerekmektedir. Araplarda şiir, kültürlerinin en önemli öğelerindendir. Zira bir yönüyle kültür, insan zihninin etkin bir şekilde geliştirilmesi anlamlarına gelen mükemmellik yakın anlamda kullanılmaktadır. Matthew Arnold (öl. 1822/1888) kültürü insan eseri olan düşünce, üretim ve estetik mükemmellik anlamında kullanmıştır.⁶⁹ Buna göre kültür, bilimsel, entelektüel ve sanatsal etkinlikler olarak açıklanmaktadır. Bu bakış açısına göre toplumsal üretimler estetik ve avamsal boyutuyla ele alınmakta; estetik boyutta olanlar yüksel kültür olarak, avam aşamasındakiler ise popüler kültür olarak değerlendirilmektedir. Estetik boyutuyla ele alındığında entelektüel ürünlere yüksek kültür demek daha uygundur. Kültür, bir toplumun en güzel, en iyi, seçkin ve entelektüel üretimleri anlamına gelmektedir. Buna göre sanat, klasik müzik ve edebiyat bu grup içerisinde değerlendirilebilir. Edebiyat içerisinde ise şiirin ayrı bir yeri vardır. Bu anlamıyla kültür; estetik ve sanatsal duyarlılığa da işaret etmekte, bu özelliklere sahip insanlar için sıfat olarak kullanılmaktadır. Kültürlü olmak ile çok kültürlü olmak sıfatları kültürün bu tanımının bir sonucudur. Buna göre kültür, seçkin bir üretim olarak görülmekte; sadece sanat, klasik müzik ve edebiyat gibi entelektüel etkinliklerle açıklanmaktadır.⁷⁰

Şiirin estetik bir ürün ve sanat olarak kabul edilmesi pek çok Arap aristokrasisi ve elitinin şair olmasını sağlamıştır. Kinde devletinin veli ahtı, emiri ve prensi İmru'ül-Kays b. Hucr Arapların en önemli şairleri arasında yer almaktadır.⁷¹ Bir kabile reisi olan Amr b. Kulsûm (öl. 610) de Cahiliye döneminin büyük şairlerindendir.⁷² Şairlerin sadece elit kesim içerisinde yetişmesine de gerek yoktur. Şairliği sayesinde seçkin konuma erişen pek çok Arap da vardır. Nitekim Araplarda her kesimin şair yetiştirdiği görülmektedir. Zira şair; toplumun âlimi, tarihçisi, sihirbazı, kâhini ve tabibidir. Diğer yandan günümüz dünyasında medya görevini üstlenen şairler, diledikleri kimseleri onurlandırmış, karşısına aldıkları kimseleri de rezil-rüsva etmişlerdir. Araplar arasında şairin hasmını hiciv etmemesi bir nevi diyet sayılmış, kabileler arası savaşlarda esir düşen bir şair, düşmanını yermemek şartıyla serbest bırakılmıştır. Aynı uygulama İslâmî dönemde de devam etmiş; susması karşılığında Hutay'e (öl. 59/678) Hz. Ömer tarafından üç bin dirhem verilmiş, anlaşmaya uymadığı takdirde fiziksel olarak şiddet göreceği belirtilmiştir.⁷³

Arap toplumunda şairler aynı zamanda tarihçidir. Yazı kullanımının pek tercih edilmediği Hicaz'da tarihi olaylar şairler tarafından hıfzedilerek gelecek nesillere aktarılmıştır. Şairler, yüksek kültürün bir üyesi olarak Arapların örf, adet, adab ve ahlâk gibi değerlerinin de taşıyıcısı olmuşlardır. Onlar coğrafyacı edasıyla da şehirlerin, nehirlerin, suların, dağların ve önemli yerleşim yerlerinin tasvirini yine şiirle muhafaza etmişlerdir. Başta dini bilgiler, doğum, evlenme ve ölüm merasimleri ile kutlama bilgileri de şiirle kayıt altına alınmıştır. Bu sebeplerdir ki İslâmiyet'ten sonra gelişen peç çok âlim, birincil kaynak olarak kadim Arap şiirini kullanmışlardır.⁷⁴ Araplarda şiir, edebî bir sanat olmanın yanında türü, vezni, kafiyesi, lafzı ve anlamıyla estetik özellikler içermektedir. Kendisi yüksek kültürden olan İmru'ül-Kays, pek çok şiirinde belagat sanatlarını ustaca kullanmıştır. Nitekim o, bir beyite, pek çok edebî sanatı sığdırmayı başarabilmiştir.

فَمَا نَبَّكَ مِنْ ذِكْرِي حَيْبٍ وَمَنْزِلٍ يَسْقُطُ الْإِلْوَىٰ بَيْنَ الدَّخُولِ فَحَوْمَلٍ

İkiniz durun! Sevgiliye ve Dahûl ile Havmel arasında bulunan Sıktu'l-Livâ'da bulunan yurdunun hatırasına ağlayalım.
Bu beyitte o hem kendisi durmuş ve ağlamış hem arkadaşlarının durmasını ve ağlamasını istemiş hem de bunların yanında sevgiliyi ve onun daha önce konakladığı yurdu zikretmiştir.⁷⁵

2. Şiirin Maddi Destekçileri

Tarih boyunca tacirlerin ve ekonomik yapıyı elinde bulunduran kesimin sanat ve sanatçıyı desteklediği bilinmektedir. Her zamanda ve her mekânda benzer durumları görmek mümkündür. Örneğin Antik Yunan'da tiyatronun gelişmesinde

⁶⁸ İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/226.

⁶⁹ Chris Jencks, *Culture* (Londra: Routledge, 1993), 9; Gökalp, "Kültür ve Toplum", 101.

⁷⁰ Jencks, *Culture*, 9.

⁷¹ Çetin, *Eski Arap Şiiri*, 9.

⁷² Çetin, *Eski Arap Şiiri*, 9.

⁷³ İsfahânî, *el-Ağânî*, 2/156, 158; Askerî, *Divânü'l-meânî*, 1/39.

⁷⁴ Cumâhî, *Tabakâtü fuhûli's-şu'arâ*, 1/24; Kayravânî, *el-Umde*, 1/16; Suyûtî, *el-Müzhir*, 2/470; Askerî, *Kitâbü's-sinâteyn*, 144.

⁷⁵ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve ş-u'arâ*, 1-2 (Beyrût: Daru's-Sekâfe, 1983), 1/50.

devletin ekonomik seviyesi ne kadar etkiliyse⁷⁶ Arap toplumunda da şiirin gelişmesinde Mekke ve Tâif gibi şehirlerin ekonomik seviyesi aynı şekilde etkilidir. Benzer durum İtalya şehir devletlerinde de yaşanmış; Roma'da ekonomik gücü elinde bulunduran tacir kesim sanatçıları desteklemiştir. Batıda yüksek kültürün en önemli göstergesi olan opera Floransa'yı kontrolünde tutan banker ve tacir Medici ailesinin kızı Maria de Medici ile Fransa kralı 14. Henri'nin düğün kutlamaları için bestelenmiştir.⁷⁷ Dolayısıyla hayatın her alanında olduğu gibi sanatın gelişmesi konusunda ekonomi başat özelliğini korumaktadır.

2.1. Şiirin Ekonomik Boyutu

Araplar, her yıl haram aylarda düzenlenen panayırlarda sadece bir ekonomik faaliyet gerçekleştirmemişlerdir. Bu panayırlar ekonomik bir organizasyon olmanın yanı sıra edebî bir müsabaka özelliği de taşımaktadır. Zira Arabın büyük şairleri bu panayırlara iştirak edip şiirlerini geniş kitlelere okumuşlar ve birinci gelmek için ellerinden gelen her türlü çabayı göstermişlerdir. Zira bir şairinin kendisini ve şiirini tanıtmalarının yolu Zülkade, Zülhicce ve Muharrem gibi haram aylarda düzenlenen bu panayırlardan geçmektedir. Kendisini tanıtan şair hem kabilesi tarafından hem de bölgedeki pek çok Arap emirlikleri tarafından saraya alınarak hem himaye edilmiş hem geçimi sağlanmış hem de saray efradı onun bilgisinden istifade etmiştir.⁷⁸

Haram ayları içerisinde Arap yarım adasının tamamını kapsayan bir coğrafyada sayıları yüzlere ulaşan panayırlar kurulmuştur. Bu panayırlar içerisinde Hz. peygamber (s.a.s.)'in İslâmiyet'ten önce ticari amaçlı; sonra ise hem tebliğ hem de ticarî amaçlı katıldığı Ukâz, Zülmecaz, Dûmetü'l-cendel ve Hubâşe panayırları öne çıksa da bunlardan başka daha onlarca panayır düzenlenmiştir. Hubâşe panayırına ise Hz. Peygamber (s.a.s.) Hz. Hatice'nin mallarıyla katılmış ve karlı alış-verişler gerçekleştirmiştir.⁷⁹

Zülkade ayının başında düzenlenen Ukâz, Cahiliye döneminde düzenlenen panayırların en büyüğüdür. Zira Ukâzı diğerlerinden üstün kılan özelliklerin başında final niteliğindeki büyük edebî yarışmaların burada yapılması ve ekonomik önemi kadar edebî özelliğinin de ön planda olmasıdır. Ukâz'ı edebî müsabaka panayırı olarak da addetmek mümkündür. Bu nedenle Ukâz panayırında dükkân çadırlarının yanı sıra edebiyat otoriteleri ve eleştirmenleri için de belli bir mekân ve zaman ayrılmıştır. Şairler kendisine verilen şans ve süreyi değerlendirerek başta komisyon olmak üzere yarımada'nın her tarafından gelen şâir ve râvilere sanatlarını sunmuşlardır.⁸⁰ Beğenilen şiirler çok kısa sürede bölgenin tüm coğrafyasına yayılmıştır. Hz. Peygamber'i (s.a.s.) müjdeleyen Hanîf dinine mensup Kuss b. Sâide meşhur hutbesini burada irad etmiştir.⁸¹

Zülkade'nin son gününde Arafat yakınlarında Mecenne ve Zülmecâz panayırları düzenlenmiştir. Mekke'ye yakın olması hasebiyle Kureyşli tüccâr ve şairlerinin hepsi bu panayırlara iştirak etmişlerdir. Zülmecâz panayırı ise ekonomik olmasının yanı sıra dini bir özellik taşımaktadır. Bu panayırın nihayetinde Arafat'taki vakfeye benzer bir şekilde kıyamda durulur, akabinde Kâbe tavaf edilmiştir.⁸² Cahiliye dönemi panayırların önemli olanlarından birisi de Şam, Medine ve Basra körfezinin tam ortasında bulunan Dûmetü'l-Cendel'dir. Dûmetü'l-Cendel, önemli ticaret merkezleri ortasında bulunduğu için pek çok Arap kabilesi katılım göstermiş; ticaretin, edebiyat yarışmaları ve eğlenceler düzenlenmiştir.⁸³ Şiir yarışmaları sadece Ukâz, Mecenne, Zülmecâz ve Dûmetü'l-cendel panayırlarıyla sınırlı kalmamış; bunların dışında sayıları yüzleri bulan çarşılarda edebî müsabakalar icrâ edilmiştir. Bunlar arasında hem Arapların hem de İranlıların ziyaret ettiği Muşakkar, Hindistan ve İran tacirlerinin katıldığı Hecer, Hindistan, Habeş, Yemen, Hicâz, Şâm ve İran mallarının satıldığı Ummân panayırları da sayılabilir.⁸⁴ Bunların yanında yarımada Sûhar, Debâ, Sıhr, Sana, Hadramevt, Natat, Hacr, Deyru Eyyûb ve Hîre gibi daha pek çok panayır da düzenlenmektedir.⁸⁵ Bu panayırlar, şiir yarışmalarının düzenlendiği ve aynı zamanda şairlerin tacirler tarafından desteklendiği mekânlardır. Tüm toplumlarda olduğu gibi Araplarda da şair ve sanatçılar, ilk olarak ekonomik sermaye sahipleri tarafından desteklenmiştir.

Şiir müsabakalarının tacirleri karargâhı panayırlarda düzenlenmesi şairlerin, zengin ve seçkin kesim tarafından desteklendiğinin en önemli kanıtıdır. Cahiliyede Herim b. Sinân ve el-Hâris b. Avf, şairleri desteklemeleriyle meşhur olmuş tacirlerdir. Züheyr, şair olarak kendilerinden çok icaze aldığı ve maddi destek gördüğü bu tacirleri bir şiirinde şöyle methetmiştir:

⁷⁶ Öğüt, "Sanatın Üretimi", 148.

⁷⁷ Öğüt, "Sanatın Üretimi", 148.

⁷⁸ Yâkût el-Hamavî, *Kitâbü mu'cemi'l-buldân*, 2/210.

⁷⁹ Yâkût el-Hamavî, *Kitâbü mu'cemi'l-buldân*, 2/210; Ebu'l-Meâlî Cemaleddin Abdullah b. Mahmûd el-Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb fi ma'rifeti ahvâl'i'l-Arab*, nşr. Muhammed Behçet, 1-3 (Beyrût 1314), 1/267; Afgânî, *Esvâkü'l-Arab*, 258.

⁸⁰ Nâbiğa ez-Zubyânî, *Divânü'n-Nâbiğa ez-Zubyânî*, nşr. Şükrî Faysal (Dîmeşk: Dâru'l-Fikr, 1388/1967), 52; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-suarâ*, 1/261; İsfahânî, *el-Ağânî*, 9/333, 334; Saîd el-Afgânî, 315, 316; Kudemâ b. Ca'fer, *Nakdü's-şî'r*, nşr. Muhammed Abdülmünim Hafâcî (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, t.s.), 92.

⁸¹ Yâkût el-Hamavî, *Mu'cemi'l-buldân*, 4/142; Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 1/267; Saîd el-Afgânî, *Esvâkü'l-Arab*, 277.

⁸² Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 1/266; Afgânî, *Esvâkü'l-Arab*, 344, 347.

⁸³ Yâkût el-Hamavî, *Mu'cemi'l-buldân*, 2/487; Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 1/264; Saîd el-Afgânî, *Esvâkü'l-Arab*, 232.

⁸⁴ Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 1/264-268; Saîd el-Afgânî, *Esvâkü'l-Arab*, 240-265; Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi* (Kayseri: Fenomen Yayınları, 2019), 76, 77.

⁸⁵ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi*, 77.

رَأَيْتَ ذَوِي الْحَاجَاتِ حَوْلَ بَيْتِهِمْ قَطِينًا بِهَا حَتَّى نَبَتْ الْبُحْلُ
هِنَاكَ إِنَّ يَسْتَحْبِلُوا الْمَالَ يُخْبِلُو وَإِنْ يُسْأَلُوا يُعْطُوا وَإِنْ يَسْرُوا يُعْلُوا

Onların (Herim b. Sinân ve el-Hâris b. Avf) ihtiyaç sahiplerinin gereksinimlerini gidermek için yerin bitirdiği sebze kadar her türlü şeyle garibanların evlerini doldurduklarını görürsün.

Bu cömert insanlar, develeri başta olmak üzere ödünç olarak ne istenirse istensin bunları istirham edenlere verirler. Meysir kumarı oynadıktan sonra da lüzum üzere hayvan kesme işi üzerlerine kaldığında en değerli develeri keserler.⁸⁶

2.2. Şiirin Siyâsî Boyutu

Ekonominin yanı sıra siyâsî güç ilişkileri de sanatçının hayatını ikame etmesi ve ürün verebilmesi için etkili olmuştur. Tarih boyunca sanatçı, iktidarı elinde bulunduran siyâsî güçten de önemli destekler görmüştür. Zira sanat üretimi için belirli bir refah düzeyi ile bunlara ayrılan bir vaktin olması gerekmektedir. Siyasîler tarafından himaye edilen sanatçılar özgürlük yönünden kısıtlansa da mâlî destek konusunda rahat etmişlerdir. Antik Yunan'da şehir devlet yöneticileri tiyatro sanatının gelişmesine en az tüccarlar kadar destek vermiştir. Devlet desteği Rönesans'ta da belirleyici olmuş, Floransa yetkilileri sanatın gelişmesine katkıda bulunmuştur. Benzer durum Cahiliye Araplarında da yaşanmış, şairler kendi kabileleri tarafından desteklenmelerine rağmen çevre şehir ve devletler tarafından da ayrıca yardım görmüştür. Mekke gibi şehir devletlerinin yanı sıra Kuzey Arabistan'da Nabatîler ile Parmirîler; Irak'ta Hîreliler; Şamda Gassânîler ve Hamevî'te Kinde hükümdarları şairleri desteklemişlerdir. Özellikle Münzir olarak adlandırılan Hîre hükümdarları şairlere büyük destek vermiştir. Hîre devlet yetkilileri şairleri sarayda ağırlamış, onların edebiyat, ilim ve irfanından yararlanmak istemişlerdir. Bu vesileyle Evs b. Hacer (öl. 535), Amr b. Kamî'a (öl. 538), Abîd b. el-Abras (öl. 545), el-Mümezzik el-Abdî (öl. 553) gibi büyük şairler, Hîre saraylarında bilgelik yapmışlar; başta tarihi vesikaların tutulması, danışmalık, arşiv, hükümdara danışmanlık yapmak, icraatları şiirle anlatmak, şair yetiştirmek gibi değişik hizmetlerde bulunmuşlardır. Hîre emirlerinden Numan b. Münzir (öl. 602) şair A'şâ'yla yakın ilişkiler içerisinde olmuş;⁸⁷ Lebîd b. Rebî'a da İranlılar tarafından himaye edilmiştir.⁸⁸ Hîre hükümdarlarının desteklediği bir başka şair Nâbiğa ez-Zubyânî de saray hizmetlerinin yanı sıra güzel kasîdeleriyle bu devletin imajını geliştirmiştir.⁸⁹

Bir başka Arap devleti Gassânîler de şairlere destek vererek onların sanat üretimine katkı sağlamışlardır. Ekonomik, kültürel ve siyâsî yönden saygı gören şairler de bunun hakkını vererek hükümdarları metheden kasîdeler yazmışlardır. Hassân b. Sâbit, Gassânîlere vefasını, en güzel kasîdelerini onlara ithaf ederek ödemiştir.⁹⁰ Nâbiğa ez-Zubyânî ise Hîre devletinin yanı sıra Gassânîlerden de destek gören talihi şairler arasındadır.⁹¹ Şairleri destekleme yarışı bazı devletler arasında krize neden olmuş; Hîre emiri Numan b. Münzir, Nâbiğa'nın kendisinin yanı sıra Gassânîlerle de yakın ilişkisinden rahatsız olmuştur.⁹² Alkame el-Fahl (öl. 625) de Gassânî sarayına yakınlığıyla bilinmektedir.⁹³ Abîd b. el-Abras Hîrelilerin yanı sıra Kinde devleti ile de yakın temaslarda bulunmuş; bu devlete katkısının karşılığını da görmüştür.⁹⁴ Bîşr b. Ebî Hâzim de Kinde devletiyle yakın ilişki kuran şairler arasındadır.⁹⁵

Bir yaşam tarzı olarak kültür anlayışı ile paylaşılan semboller sistemi karşısında yüksek kültür anlamına gelen estetik kültür yer almaktadır. Yüksek kültür, seçkin bir ön kabulle insanî üretimlerin tamamını değil de sadece sanat, klasik müzik ve edebiyat gibi entelektüel etkinlikleri kültür olarak kabul etmektedir. Buna göre sadece elit kesimin gündelik hayatta oluşturduğu etkinlikler kültür sayılmaktadır.⁹⁶ Gerçek şudur ki kültürün estetik üretim ya da yüksek kültür anlamları da vardır.

Nâbiğa'nın Hîre emiri Numan b. Münzir'in desteği için söylediği şu beyti, sanatta siyasî desteği göstermesi açısından çok manidardır.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَعْطَاكَ سُوْرَةً تَرَى كُلَّ مَلِكٍ، دُوْحًا، يَتَذَبَّدُ
إِذَا طَلَعَتْ لَمْ يَبْدُ مِنْهِنَّ كَوَكَبٌ فَإِنَّكَ شَمْسٌ، وَالْمَلُوكُ كَوَاكِبٌ

Bir baksana Allah'ın sana verdiği şu yüksek mevkiye. Diğer hükümdarlar bu mevkiye ulaşmak için debelenip dururlar. Sen bir güneşsin, diğer hükümdarlar ise birer yıldız. Güneş doğduğu zaman onların görünmesi nasıl mümkün olur ki.⁹⁷

⁸⁶ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şuarâ*, 1/117-126.

⁸⁷ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şuarâ*, 1/181.

⁸⁸ Lebîb b. Rebî'a el-Âmirî, *Şerhu Divânü Lebîd b. Rabî'a*, nşr. İbrâhîm Cuzeynî (Beyrût: Dâru Sadır, t.s.), 130.

⁸⁹ Nâbiğa ez-Zubyânî, *Divân*, 53.

⁹⁰ Hassân b. Sâbit el-Ensârî, *Divânü Hassân b. Sâbit*, (Beyrût: Dâru Sadır, t.s.), 179.

⁹¹ Nâbiğa ez-Zubyânî, *Divân*, 54.

⁹² Nâbiğa ez-Zubyânî, *Divân*, 73.

⁹³ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şuarâ*, 1/148.

⁹⁴ Abîd el-Abras, *Divânü Abîd el-Abras*, nşr. Kerem el-Bustânî (Beyrût: Dâru Sadır, 1384/1964), 58.

⁹⁵ Bîşr b. Ebî Hâzim, *Divânü Bîşr b. Ebî Hâzim*, nşr. İzzet Hasan (Dimeşk: Vizâratü's-Sekafe ve'l-İrşâd, 1392/1976), 33.

⁹⁶ Edles, *Uygulamalı Kültürel Sosyoloji*, 9-11.

⁹⁷ Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-edebî'l-Arabî*, 1/181.

Sonuç

Günümüz sanat tasniflerinde şiir, sanat çeşitlerinden edebiyatın bir alt dalı olarak değerlendirilmektedir. Ancak Cahiliye şiiri, bir edebî sanat olsa da onu diğer toplumlarından edebiyatı ile sanatlarından ayıran pek özellik bulunmaktadır. Bu özelliklerden ilki, diğer sanatlar, insan yapımı sunî nesnelere üretilirken şiir, ilâhî bir lütuf olan beyân, dil ve konuşma melekesiyle üretilmiştir. İkincisi, diğer sanatlar hep zengin ve elit kesim tarafından üretilirken şiir, toplumun alt tabakası bedevîler tarafından geliştirilmiştir. Üçüncüsü, diğer sanatlarda maddî unsurlar ön plana çıkarken Cahiliye şiirinde cömertlik ve cesaret gibi ahlâkî özellikler öne çıkmaktadır. Dördüncüsü, diğer sanatlarda somut temalar ön plana çıkarken Cahiliye şiirinde soyut temalar daha öne çıkmaktadır. Beşincisi şiir, pek çok toplumda ancak son dönemlerde sanat olarak kabul edilirken Araplarda ise şiir, ilk çağlardan beri sanat olarak kabul edilmiştir. Bunların yanında Cahiliye şiirinin diğer sanatlarla paylaştığı ortak özellikleri de vardır. Cahiliye şiiri, diğer sanatsal üretimler gibi kültürel ve estetik özellikler taşımaktadır. Kadim Arap kültürü, şiir aracılığıyla korunmuş ve gelecek nesillere de aktarılmıştır. Arap dili de şiir sayesinde geliştikçe gelişmiştir. Cahiliye şiiri, kültürel özelliklerinin yanında ekonomik ve siyâsî özelliklere de sahiptir. Sanatın kültürel özelliği, gündelik hayatın ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olmasıdır. Bu nedenle sanatın estetik boyutunun yanında kültürel yönü de dikkate alınmalıdır. Her sanatta olduğu gibi şiir de ilhamını gündelik hayattan almakta olup içerisinde gündelik olana dair pek çok unsur barındırmaktadır. Diğer bir özellik de Cahiliye şiirinde, estetik özelliklerin yanı sıra işlevselliğin öne çıkmasıdır. Bu durum sahne ve görsel sanatlar için de geçerlidir. Sanatların bir başka özelliği ise kolektif ve toplumsal olmasıdır. Sanatlar, sadece estetik kaygıyla üretilse bile kolektif ve toplumsal temalardan asla hali kalmaz. Zira her sanat eseri, teknoloji ve toplumsal değerlerle içi içe olup icrasından alınmasına kadar pek çok insanın desteğine ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle sanat ve sanatçı, tarih boyunca siyâsî ve ekonomik gücü elinde bulduran kesimler tarafından desteklenmiştir. Cahiliyedeki şiir müsabakalarının, tacirlerin mekânı panayırarda düzenlenmesi, ekonomik boyuta işaret ederken; Kinde, Gassânî ve Himyerî devlet saraylarında ağırlandmaları da siyâsî boyuta işaret etmektedir. Bunların yanında bazı din adamlarının da sanatı desteklediği görülmüş olup bunlar, bir yandan sanatı dine göre şekillendirirken diğer yandan da sanatı bir tebliğ aracı olarak kullanmışlardır. Tarih boyunca toplumlara göre sanatçıya desteğin mahiyeti ve şekli değişse de destekçisi hiçbir zaman değişmemiştir. Sanatın kolektif, işlevsel, siyâsî ve ekonomik boyutları, tüm toplumlarda görülen evrensel özellikler olsa da her sanatın yerel ve özel boyutları da bulunmaktadır. Arap şiirinin gelişmesinde toplum yapısı, din, tarih, kültür, coğrafya ve dil farklılığı gibi özellikler onun mahalli yönüne işaret etmektedir. Zira Antik Yunan'da tiyatro gelişmişken Araplarda şiirin gelişmesinde coğrafyanın etkisi büyüktür. Araplar çöl ve etrafı dağlarla çevrili geniş kumluklarda yaşadıkları için zihinleri de saf ve berrak olmuştur. Uçsuz bucaksız çölün sadeliği ve semanın berraklığı içerisinde Araplar, iç dünyalarına yönelerek duygularını sözle aktarmaya çalışmışlardır. Coğrafya kaderdir öncülü ya da insan coğrafyasına göre gelişim gösterir kaidesinde Araplar, kurak bir coğrafyada sadece hayvancılık ve ticaretle uğraşmak zorunda kalmışlardır. Ticaretle uğraşmaları, onların hem zenginliklerini hem de diğer milletlerle iletişimini artırmıştır. Hayvancılıkla uğraşmaları ise onların bir yandan varlıklarla iç içe olmalarını sağlarken diğer yandan da doğayı yakından tanımlarını sağlamıştır. Bu nedenle Cahiliye şiirinde en çok tabiat tasvirlerine yer verilmiştir. Cahiliye şiirinin gelişmesinde Kâbe, Mekke, Arafat, Müzdelife ve Mina gibi dini mekânlar da etkili olmuştur. Çalışmada kadim Arap şiirinin kültürel özellikleri ile maddi destekçileri ele alınmıştır. Bu nedenle daha çok sanatın kolektif özelliği, anlamlar sistemi, estetik boyutu ile tacir ve siyasîlerin desteği üzerinde durulmuştur. Özellikle Arap şiirinin gelişimine etki eden dinî, tarihî, coğrafi, ilmî etkenler ile Arap toplum yapısı ve dili üzerinde yeterince durulamamıştır. Bu nedenle daha sonra yapılacak çalışmaların Araplarda şiirin üretimi ve gelişimine sağlayan etkenler üzerinde durmaları daha faydalı olacaktır.

Kaynakça

- Abîd el-Abras. *Divânü Abîd el-Abras*. nşr. Kerem el-Bustânî, Beyrût: Dâru Sadır, 1384/1964.
- Ahmed Zağb. *Cemâliyyetü's-şîri's-şifâhî*. Cezâyir: Câmiatü Yûsuf b. Hidde, Doktora tezi, 2006-2007.
- Âlûsî, Ebu'l-Meâlî Cemaleddin Abdullah b. Mahmûd. *Bulûğ'u'l-ereb fi ma'rifeti ahvâli'l-Arab*. nşr. Muhammed Behçet 1-3 Beyrût 1314.
- Antere b. Şeddâd. *Divânü Antere b. Şeddâd*. nşr. Fevzî Atvî, Beyrût: el-Mektebü'l-İslâmî, 1968.
- Askerî, Ebû Hilâl Hasan b. Abdillâh. *Divânü'l-meânî*. Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1352/1933.
- Askerî, Ebû Hilâl. *Kitâbü's-sinâteyn*. Kahire: el-Müessesetü'l-Arabiyye, 1964.
- Bağdadî, Abdülkadir b. Ömer. *Hizânetü'l-edeb ve lübbü'lübâbi lisâni'l-arab*. nşr. Abdüsselâm Hârûn 1-13 Kahire: Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1409/1989.
- Bakillânî, Ebû Bekr Muahmmmed b. et-Tayyib. *İcâzu'l-Kur'ân*. nşr. es-Seyyid Ahmed Sakr, Kahire: Dâru'l-Maârif, 1971.
- Bakırcı, Selami. "Arap Şiirinin İntikalinde Dinî ve Ahlâkî Değerlerin Rolü". EKEV,7/15, (2003), 179-194.
- Begavî, Ebû Muhammed. *Meâlimü't-tenzîl*. thk. Abdürezzak el-Mehdî, Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1420/2000.
- Bilton, Tony. *Sosyoloji*. çev. Kemal İnal, Ankara: Siyasal Kitapevi, 2003.
- Bişr b. Ebî Hâzim. *Divânü Bişr b. Ebî Hâzim*. nşr. İzzet Hasan, Dimeşk: Vizâratü's-Sekafe ve'l-İrşâd, 1392/1976.
- Burke, Peter. *Kültür Tarihi*. çev. Mete Tunçay, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Claudon, Francis. *Romantizm Sanat Ansiklopedisi*. çev. Özdemir İnce – İlhan Usmanbaş, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1999.
- Cumâhî, Muhammed b. Sellâm. *Tabakâtü fuhûli's-şu'arâ*. nşr. Mahmûd Şakûr, Kahire: Dâru'l-Maârif, 1952.
- Çağatay, Neşet. *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*. Ankara: AÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982.

- Çetin, Nihat. *Eski Arap Şiiri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1973.
- Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi*. Kayseri: Fenomen Yayınları, 2019.
- Edgar, Andrew – Sedgwick, Peter. *Kültür Kuramda Anahtar Kavramlar*. çev. Mesut Kardeşhan, İstanbul: Açılım Kitap, 2007.
- Edles, Laura Desfor. *Uygulamalı Kültürel Sosyoloji*. çev. Cumhuriyet Atay, İstanbul: Babil Yayınları, 2002.
- Ergur, Ali. "Kültürün Önemi". *Kültür Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Gardner, John – Maier, John. *Gilgamesh*. New York: Vintage Books, 1985.
- Gökalp, Emre. "Kültür ve Toplum". *Sosyolojiye Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Günaltay, Şemseddin. *İslam Öncesi Araçlar ve Dinleri*. Ankara: Ankara Okulu, 1997.
- Gürkan, Nejd. "Dinin Estetik Değerler Üzerindeki Etkisi: İslâm ve Arap Şiiri Örneği". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/14 (2005), 125-158.
- Hassân b. Sâbit el-Ensârî. *Divânü Hassân b. Sâbit*. Beyrût: Dâru Sadır, t.s.
- Hebdige, Dick. *Alt Kültür Tarzın Anlamı*. çev. Sinan Nişancı, İstanbul: Babil Yayınları, 2004.
- İbn Aşûr, Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tunis, ed-Dâru't-Tunûsiyye, 1984.
- İbn Hişam. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. nşr. Mustafa es-Sekkâ, 1-4 Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1391/197.
- İbn Kesîr, İsmâil b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 1-14 Beyrût: Mektebetü'l-Meârif, 1966.
- İbn Kuteybe, eş-Şî'r ve'ş-şuarâ. 1-2 Beyrût: Daru's-Sekâfe, 1983.
- İbn Reşîk el-Kayravânî, *el-Umde fî mehâsini'ş-şî'r*. nşr. Muhyiddîn Abdülhamîd, Beyrût: Dâru'l-Maârif, 1972.
- İsfehânî, Ebû'l-Ferec Ali b. Hüseyin. *Kitâbü'l-Ağânî*. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Misriyye, 1974.
- Jencks, Chris. *Culture*. Londra: Routledge, 1993.
- Kahraman, Ferruh. Bir Tefsir – Antropoloji Polemiği: İnsanoğlunun Uygarlık Serüveni. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 7/13 (Eylül 202), 41-82.
- Kahtânî, Müzekkir Nâsir. "en-Nizâmü'ş-şefeviyyü fî makalâti'l-muhdesîn". *Câmiatü hıdûdu'ş-şimâliyye Mecelletü buhûsi külliyyeti'l-âdab*. 10/1 (2019), 1-27.
- Kahtânî, Müzekkir Nâsir. "eş-Şî'rü'l-câhiliyyü beyne'n-nizâmî'ş-şefeviyyi ve ta'sîli'l-kitâbeti". *Câmiatü Bâbil Mecelletü külliyyeti't-terbiyyeti'l-esâsiyye*. 39/1 (2018), 679-690.
- Katt, Muhammed el-Beşir. en-Nesrû'l-fenniyyü ve nakdühü inde'l-Arab mine'ş-şifâhiyye ile'l-kitâbiyye. *et-Türâsü'l-Arabî* 107/1 (2007), 7-107.
- Kudemâ b. Ca'fer, *Nakdû'ş-şî'r*. nşr. Muhammed Abdülmünim Hafâcî, Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, t.s.
- Kur'ân-ı Kerîm Medîli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Kuzgun, Şaban. "Hanîf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1991, 16/33-39.
- Lebîb b. Rebî'a el-Âmirî. *Şerhu Divânü Lebîd b. Rabî'a*. nşr. İbrâhîm Cuzeynî, Beyrût: Dâru Sadır, t.s.
- Mahmud Esad. *İslâm Tarihi*. çev. Ahmet Lütfi Kazancı, İstanbul: Marifet Yayınları, 1983.
- Mufaddal b. Muhammed ed-Dabbî. *el-Mufaddaliyyât*. nşr. Ahmed Muhammed Şâkir – Abdüsselâm Hârûn, Kahire: Dâru'l-Maârif, 1383/1963.
- Nâbiğa ez-Zubânî, *Divânü'n-Nâbiğa ez-Zubânî*. nşr. Şükrî Faysal, Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1388/1967.
- Necîb el-Behbîti. *Tarîhu'ş-şî'ri'l-Arabî hattâ âhiri'l-karnî's-sâlisî'l-hicrî*. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1970.
- Nietzsche, Friedrich. *Müziğin Ruhundan Tregedyanın Doğuşu*. çev. İsmet Zeki Eyüboğlu, İstanbul: Say Yayınları, 2003.
- Ömer Ferrûh. *Tarîhu'l-edebî'l-Arabî*. 1-6 Beyrût: Dâru'l-ilm li'l-Melâyîn, 1981.
- Ömerî. Ahmed Cemal. *eş-Şuarâu'l-hunefâ*. Kahire: Dâru'l-Maârif, 1981.
- Parekh, Bhikhu. *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek: Kültürel Çeşitlilik ve Siyasal Teori*. çev. Bilge Tanrıseven, Ankara: Phoenix, 2002.
- Saîd el-Afgânî. *Esvâkü'l-Arab fî'l-câhiliyye ve'l-İslâm*. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1379/1960.
- Seyyid Abdülaziz Sâlim. *Tarîhu'l-arab fî asri'l-câhiliyye*. Beyrût: Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1971.
- Strinati, Dominic. *An Introduction to Theories of Popular Culture*. Londra – New York, 2004.
- Suyûtî, Celalüddîn Abdürrahmân. *el-Müzhir fî ulûmi'l-lüğa ve envâih*. Kahire: Dâru ihyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, t.s.
- Süheylî, Ebû'l-Kasım Abdürrahmân. *er-Ravdu'l-unûf*. 1-7, nşr. Abdürrahmân el-Vekîl, Kahire: Dâru'n-Nasr, 1387/1967.
- Şa'ra'vî, Muhammed Mütevellî. *Tefsîru'ş-Şa'ra'vî*. Beyrut: Metâbiu Ahbârî'l-Yevm, 1997.
- Şatır, Sabri. *Operada Gerçekçilik ve Beş Gerçekçi Opera*. İstanbul: Pan Yayıncılık, 1998.
- Şevkî Dayf. *Tarîhu'l-edebî'l-Arabî el-Asru'l-câhilî*. Kahire: Dâru'l-Maârif, 1960.
- Şeyho, Luis. *Şuarâü'n-nasrâniyye kable'l-İslâm*. Beyrût: Dâru'l-Maşrik, 1991.
- Tatarkiewicz, Wladyslav. "Classification of Arts in Antiquity". *Journal of the History of Ideas*. 24/2 Apr-Jun (1963), 231-240.
- Thomson, George. *İnsanın Özü*. çev. Celal Üster, İstanbul: Payel Yayınevi, 1998.
- Ubeydullah, Muhammed. "el-Va'yü bi'sifâhiyyeti ve'l-kitâbeti inde'l-Arab". *Kuveyt Havliyyetü âdabi ve'l-ulûmi'l-ictimâiyye*. 34/399 (2014), 7-112.
- Ünal, Sadettin. "Kâbe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2001, 24/14-24.
- Watt, Montgomery. *H. Muhammed Mekke'de*. çev. Rahmi Ayas – Azmi Yüksel, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986.
- Yâkût el-Hamavî. *Kitâbü mu'cemi'l-buldân*. 1-5 Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, t.s.
- Yalar, Mehmet. "Arap Edebiyatında Şiir Kavramı Problemi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/1 (2002), 103-120.
- Yavuz, Elif Damla. "Sanatın Alınlanması ve Tüketimi". *Kültür Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2015), 170.
- Yılmaz, İbrahim. *Panayırılar ve Arap Dili ve Edebiyatının Gelişmesinde Oynadığı Rol*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, 1997.